

FLÓRA ÁGNES

Polgári karrier – polgári lét Kolozsváron a reneszánsz korában

„Különös, de némileg lélektani fogalmon alapul, hogy Kolozsvárnak lakóit kell ismerni, hogy azt szépnek találjuk, s ez a visszásnak tetsző állítás e történetnek korára is illik.”

(*Jósika Miklós*: Abafi. Bp. 2007. 16.)

Kolozsvár 16. századi nagy ívű felemelkedésének okairól már sok szó esett a város történetével foglalkozó szakirodalomban, szereplőiről azonban már jóval kevesebb. Jelen tanulmány a Kolozsvár 16. századi városvezető elitjére irányuló nagyobb kutatás néhány aspektusát, s a témába illő szakirodalom eddigi tényfeltárását kívánja az olvasó elé tárni és egyben vázlatot készíteni arról a környezetről, amelyben a kora újkori kolozsvári városvezető elit élte hétköznapjait, építette karrierjét vagy éppen igazgatta a *respublica*-t.

A respublica

Kolozsvár város önkormányzatának működését a paritás elve határozta meg. Olyan konfliktus-megelőző vagy -kezelő képviseleti rendszer működött, melynek alapelve az egyenlő vagy megfelelő számú képviselést biztosító közigazgatási és bíraskodási berendezkedés volt. Ezt elsősorban ott alkalmazták, ahol több nemzetiség élt ugyanazon városban, vagy ahol az idegen kereskedők jelentős szerepet játszottak a város kereskedelmében. Hasonló városigazgatási renddel találkozzunk a középkori magyar királyság területén Zágrábban, Zsolnán, illetve Budán, de Európa más területein is.¹

Az *unió*nak nevezett paritásos rendszer lényege, hogy váltakozással hol szász, hol magyar volt a főbíró, és minden fontosabb hivatalban egyenlő számban képviseltette magát a két nemzet.² Az alsó (belső tanács, tizenkettek tanácsa), illetve a felső tanács (külső tanács, százférfiak tanácsa) asztalainál is fe-

1 *Kubinyi András*: Németek és nem-németek a középkori magyar királyság városaiban. In: *Verfestigung und Änderung der ethnischen Strukturen im pannonischen Raum im Spätmittelalter*. Red. Dr. Roland Widder. Eisenstadt, 1996. (Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogensdorf 25.) 145–158.; *Sofia Gustafsson*: Svenska städer i medeltidens Europa. En komparativ studie av stadorganisation och politisk kultur. Stockholm, 2006. 212.

2 Mátyás 1486-os rendelete nyomán, Kolozsvár Buda város közigazgatási rendszerét követte. *Jakab Elek*: Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Buda, 1870. 275.

le-fele arányban foglaltak helyet a magyar és a szász esküdtbírák vagy centumvirek.³ A *százférfiakat* egy szélesebb körből választották, a város különböző területi egységeiből, valamint a céhek tagjai közül. Ők választották minden év decemberében a 12 esküdtből álló belső tanácsot, élén bíróval, illetve a királybíróval.⁴

A választási rendszer viszonylagos zártságát eredményezte az alsó és felső tanács oda-vissza választása, ám a 16. századi városvezető elit mégsem zárt patrícius réteggént működött.⁵ Fontos, vagy talán a legfontosabb láncszem a karrierépítésben a vagyon volt. A budai jogkönyv is, amelyen a kora újkori kolozsvári városvezetés normatív rendszere alapult, kimondta, hogy városelöljárói tisztségre a szegény nem alkalmas.⁶ Természetesen a realitásokat figyelembe véve gyakorlatilag egzisztenciális okai is voltak a szegények politikai kirekesztésének, hiszen a tanácsba való beválasztás nem járt közvetlen honoráriummal, annak ellenére, hogy a belső tanács tagjait szinte állandóan foglalkoztatták.⁷ Ezen próbáltak változtatni 1592-ben a városi elöljárók, keresetüket azonban a százférfiak elutasították, azzal az indokkal, hogy mivel a városi tanács Isten által elhivatott testület, a fizetséget is Istentől várja. Ez az érv a mai ember számára minden bizonnyal ironikusan hangzik, de a 16. században az isteni elhivatottság volt a hatalomgyakorlás egyik legitimitása. Ezen a reformáció sem változtatott, sőt a városi papság és a politikai elit szoros kapcsolata csak felerősítette ezt a helyzetet. Elhivatott, de nem hivatásos politikusok voltak, hiszen ebben a korban a városi kancellária tagjain kívül, a városigazgatás közszereplői nem hivatásszerűen, hanem kiváltsággént gyakorolták hatalmukat. S ez által a tanácstagság minden polgár által áhított státusz volt. Példa erre Zók Péter, aki sokáig nehezményezte, hogy apja tót származása miatt és az *únióra* hivatkozva a város elöljárói soha nem jelölték tanácsosi tisztségre.⁸

3 Kiss András: Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel. In: *Uő*: Más források, más értelmezések. Marosvásárhely, 2003. 166.; András Kubinyi: Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn. Südostdeutsches Archiv 34/35(1991/1992) 23–42.; Jakab E.: i. m. 192–193.; Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. VI. 1458–1473. Hrsg. v. Gustav Gündisch. Bukarest, 1981. 2–3.; Szűcs Jenő: Városok és kézművesség. Bp. 1955. 330.

4 Az esküszövegeket közli: Jakab Elek: Kolozsvár története. II. Bp. 1888. 198–199.; Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága/Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj. Kolozsvár város levéltára/Arhiva Orașului Cluj. Tanácsülési jegyzőkönyvek (= KvLt. TanJkv.) I/5. 1586. 20.

5 Ld. Flóra Ágnes: A kora újkori kolozsvári elit portréja. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. III. Főszerk. Á. Varga László. Bp. 2008. 133–144.

6 „ein armerr, wen er ist ein durfftiger”. Karl Mollay: Das Ofner Stadtrecht. Bp. 1959. 66.

7 A bírói tisztség volt az egyetlen olyan magas városi funkció, amellyel járt némi természetbeni javadalmazás, Felek falu adója révén, a paritásos rendszer azonban csak minden második évben tette lehetővé ezen javak élvezetét. A fizetéssel járó funkciók kizárólag a százférfiak által meghatározott időre választott kisebb hivatalok voltak.

8 Kiss András: Egy XVII. századi irodalompártoló polgár. (Szeneci Molnár Albert párfogója: Vicei Máté). In: *Uő*: Források és értelmezések. Bukarest, 1994. 191.

Más státusnak örvendtek a városi jegyző, illetve segédei, hiszen ez a szerepkör túlmutatott a városi kancelláriák *scriptorium*án. A nótárius nem csupán iratokat kiállító *deák* volt, hanem jogi képviselő is egyben, aki értelmezte, előadta a törvényeket, és felügyelte a tanácsülések menetét. Éppen ezért 1570-ben Kolozsvár igazgatásában kisebb fennakadást okozott a jegyző távozása.⁹ Ez a részlet két dologra enged következtetni: egyrészt igazolódni látszik, hogy a 16. században viszonylag szűk volt a célirányosan képzett értelmiség, másrészt a városi vezető elit tagjai, mindenképpen olyan *litteratusok* lehettek, akik a gazdasági elit tagjaiként elsősorban a munkájukhoz kapcsolódó írástudást birtokolták.¹⁰ A 16. század végére megnőtt ugyan a városi írni-olvasni tudó emberek száma, de azok képzettsége nem volt megfelelő a jegyzői tisztségre. Továbbmenve, az olvasni tudó polgár nem biztos, hogy a betűvetés technikáját is ugyanolyan jól birtokolta.¹¹

A politikai elit gazdasági hátterét vizsgálva, elmondható, hogy Kolozsvár 16. századi város politikai színpadát három jelentősebb kézműves csoportosulás uralta: az ötvösök, illetve a szabók, mellettük kisebb szerepet játszottak a szűcsök.¹² Ez szinte teljesen illeszkedik ahhoz az európai modellhez, amely a 16. században olyan városokban érvényesült, ahol a kézműveseket nem szorították ki a kereskedők a politikai életből.¹³ Ezekben a városokban azonban az említett iparágak művelői mellett hangsúlyos szerepet kaptak a mészárosok is. Kolozsváron ez utóbbiak hiánya éppen az élőállat-kereskedés hiányával magyarázható, illetve a későbbi fejedelmi monopóliumokkal. Ötvösök és szabók erőteljes jelenléte szintén a gazdaság-földrajzi realitásokkal magyarázható: a nemesfémlelőhelyek közelsége, ezzel összefüggésben a pénzváltó kamara működése, illetve a polgári élet fejlődésével megindult nagyobb kereslet a luxuscikkek iránt elősegítette ezen iparágak fejlődését. A szabómesterség, illetve az ehhez kapcsolódó textilipar fellendülése a reneszánsz öltözék és divat Európa-szerte tapasztalható térhódításának is tulajdonítható. A közigazgatásban betöltött szerepük pedig növelte presztízsüket.

9 KvLvt. TanJkv. I/2. 1570. 4v.

10 *Jakó Zsigmond*: Az egyházi és világi értelmiség szétválása a feudális Erdélyben. *Korunk* 26(1967) 220.; *Kubinyi András*: Polgári értelmiség és hivatalnokréteg Budán és Pesten a Hunyadi- és a Jagelló-korban. *Levéltári Közlemények* 39(1968) 211.

11 Johannes Honterus 1547-ben írt rendtartásában arra is kitért, hogy a fiatalokat ne csupán olvasni, de írni is tanítsák meg. *Jakó Zsigmond–Radu Manolescu*: A latin írás története. Bp. 1987. 95.

12 *Ágnes Flóra*: *Prestige at Work. Goldsmiths of Cluj/Kolozsvár in Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Saarbrücken, 2009. Ez a tendencia figyelhető meg a 17. században is. Ld. *Jeney-Tóth Annamária*: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott*. Kolozsvár, 2004. (Erdélyi Tudományos Füzetek 247.).

13 *David Nicholas*: *The Later Medieval City 1300–1500*. London, 1997. 141–150.

Cursus honorum

A kolozsvári tanácsos karrierje általában sáfárpolgári tisztséggel indult. Úgy tűnik, ez egy általános íratlan szabály volt Kolozsvár városvezetésében, de kézenfekvő magyarázat arra, hogy miért éppen a város teljes vagyonát kezelő sáfárként kezdték az esküdtpolgári tevékenységüket, egyelőre várat magára. Erdély más városaiban nem jelentkezett ez a szokás. Európa különböző tájain azonban igen, bár kézenfekvő magyarázatot ez idáig a hozzáférhető szakirodalom nem nyújtott.¹⁴

Kolozsvár iratait kutatva az 1557–1625 közötti időszakban 147 esküdtpolgárt (alsó tanács tagjai) sikerült azonosítani. Közülük 25-en jutottak el a sáfárpolgári tisztségtől a városbírói szerepig.¹⁵ Átlagban 8–10 év kellett ahhoz, hogy valaki ezt a pályát befussa, s csupán néhány kivételtől vagy kivételes esetről beszélhetünk: Wolphard István 1581-ben és 1583-ban lett a város első embere, s három évvel korábban, 1578-ban lett a tanács tagja.¹⁶ Wolphard gyorsan ívelő karrierje magyarázható magas képzettségével, családja presztízsével és nem utolsósorban jelentős vagyonával. 1560 és 1564 között a wittenbergi egyetemre járt, ahol csillagászatot is tanult. Szamosközy remek matematikusnak, azaz asztrológusnak tartotta, aki az üstökös feltűnéséből megjósolta a Báthoryak bukását.¹⁷

Ferenci Antal karrierjét egyelőre homály fedi. Az ismert adatok alapján tanácsosi karrierje 1570-ben kezdődött esküdtpolgári hivatallal, majd két évvel később városbíróvá választották.¹⁸ Életéről csak annyit tudunk, hogy felesége, Váci Katalin, vélhetően Váci Péter ötvösmester lánya lehetett.¹⁹

Íjgyártó Mihály 1589-ben lett a tanács tagja, s a rákövetkező évben városbírói tiszteletet töltött be. Személyéről keveset tudunk. 1567-ben lett az ötvöscéh tagja, 1577-ben a céhmesterré választották, s még ugyanazon évben a százférfiak között is helyet foglalt.²⁰

1604-ben II. Rudolf császár parancsára egy katolikust választottak városbírónak, Nyíró Miklós személyében.²¹ Ez önmagában is rendkívüli eseménynek számított egy unitárius városban.

14 S. *Gustafsson*: i. m. 109–110.

15 A hatalmas levéltári anyag átfésülése során folyamatosan bővíülhetnek az adatok, ettől függetlenül bizonyos irányvonalak a polgári karrierek megítélésében nyomon követhetők.

16 KvLvt. TanJkv. I/3. 156v, 233v.; I/4. 2.

17 *Kovács András*: A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza. *Korunk* 17(2006) 10. sz. 11–21.

18 KvLvt. TanJkv. I/2. 2v, 53.

19 KvLvt. Törvénykezési jegyzőkönyvek. (= TJkv.) I/3. 173.

20 *Flóra Ágnes*: Ötvösregesztrum. *Lymbus* 1(2003) 28., 37.

21 *Kiss A.*: Egy XVII. századi irodalom pártoló polgár i. m. 382.; KvLvt. TanJkv. I/5. 463.

Három olyan esetet ismerünk, amelyekben néhány éves megtorpanás vagy nevezzük inkább úgy, passzivitás után ívelt magasra a tanácsstag karrierje.

Nyíró Kálmán 1562-ben kezdődő karrierje öt évig szünetelt, majd városbíróként folytatódott, később 1575-ben és 1577-ben királybíróként tevékenykedett.²² A kútfők vallomása szerint nyughatatlan természetű ember volt, akit igen súlyos paráznasági vádak értek 1582-ben.²³ Nyíró, aki fejedelmi menlevelet szerzett, később 1588-ban törvényszegéssel és erőszakkal vádolta bíráit, s azt követelte, hogy városi tisztségeibe helyezték vissza.²⁴ Elképzelhető, hogy Nyíró már korábban is éles konfliktusba került a tanáccsal és pályafutásának megtorpanásait ezek a konfliktusok okozták.

Budai Tamás ötvösmester, 1571-ben lett magyar rendről sáfárpolgár, 1578-ban esküdtpolgár, majd 1580-ban találkozunk ismét vele a városbírói tisztségben, melyet azt követően még kétszer, 1588-ban és 1592-ben töltött be. 1583-ban, 1589-ben, és 1591-ben pedig a város királybírájaként tevékenykedett.²⁵ Személye kétségtelenül kevésbé ismert az eddigi szakirodalmi eredmények alapján, de amint életútja a kiadatlan források apró részleteiből összeáll a kutató előtt, nyugodtan kijelenthető, hogy Budai legalább olyan jelentőségű városvezető volt, mint Filstich Péter, Ötvös András, vagy Katonai Mihály. Budai német földön szerezte mesterlevelét, nevéből ítélve talán Budáról származott.²⁶ 1578-ban, aranybeváltó kamarásként végrendelkezett a tanács előtt, amikor az Szebenbe küldte. Végrendelete és a szebeni és kolozsvári ötvösök perében tett tanúvallomása is igen jó diplomáciai és helyzetfelismerő érzékéről árulkodik. Végrendelkezése idején perben állt két leányával, így rövid monológiában ügyelt arra, hogy hangsúlyozza igen jó apai mivoltát és áldozati szerepét.²⁷ Lányaival folytatott hozománypere is feltételezhetően megnövekedett vagyona miatt volt.

Szintén rövid szünet után ívelt magasra Budai Tamás sógorának, Pulacher István szücsmesternek a karrierje, aki 1580-ban királybíró, majd 1593 és 1599 között szász rendről lett városbíró.²⁸ Külön érdekesség, hogy 1580-ban a város két legbefolyásosabb emberét házasságuk révén rokon kapcsolatok fűzték össze. Esküdtpolgár volt akkor is, amikor másik sógora, Nyíró Kálmán ellen eljárás indult.²⁹

Városbírói tisztséget négy évnél tovább kevés esetben birtokoltak Kolozsvár előkelői. 1606 és 1621 között történt meg csupán, hogy ezt a tisztséget két ember gyakorlatilag monopolhelyzetben viselte. Bogner (Gellyén) Imre 1601-től, Ötvös

22 KvLvt. TJKv. II/1. 85, 134, 143.

23 *Kiss András*: Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák. Bukarest–Kolozsvár, 1998. (Téka) 80–96.

24 I. m. 36.

25 KvLvt. TanJkv. I/3. 204. I/5. 49, 77v, 87v.

26 KvLvt. Céhiratok (Fond 554.) 14, 1r. Veress Endre művében olasz ötvösként jelenik meg. *Veress Endre*: Zalánkeményi Kakas István. Bp. 1905. (Magyar Történelmi Életrajzok XXI.) 15.

27 KvLvt. TJKv. II/1. 153–154.

28 KvLvt. TanJkv. I/3. 204v. I/5. 104, 167v.

29 Pulacher Anna, Nyíró Kálmán felesége Pulacher István testvére volt. KvLvt. TJKv. II/1. 55.

András pedig 1606-tól igazgatta a várost évi váltakozással a szász, illetve a magyar nemzet részéről.³⁰ Ilyen mértékű hatalomkoncentrációra korábban nem volt példa, s mindenképp a városi tanács hatalmának megerősödését mutatja. Ehhez képest mindkettejükről viszonylag kevés adattal rendelkezünk. Bogner Imre elsősorban Kakas István szomszédjaként, majd a Wolphard–Kakas-ház tulajdonosaként vált ismertté történészek, művészettörténészek számára. Vagyona számottevő volt. 1602-ben 3700 forintért vásárolta meg a nevezetes Wolphard–Kakas-ingatlant.³¹ 1894-ben bontásra került házának az itáliai reneszánszt idéző faragvány-maradványai is jelentős építkezésekről tanúskodnak.

Bogner Imre és Ötvös András sikeres karrierjén kívül, úgy tűnik, Kakas Istvánnal ápolta kapcsolataik is közös pontot jelentettek.

Ötvös András Kakas Katával kötött házassága révén jutott a főtér nyugati oldalán álló, igen jelentős háztulajdonhoz, melyet 1614-ben a vonásigazítók három *dica* adóra értékelték.³² Pályafutásáról a források igen szűkszavúak. Az ötvösmesterséget űzte ugyan, a céhtagok névsorában mégsem találjuk a nevét. Karrierjének elején emberöléssel vádolták, s perbe keveredett a várossal és annak elöljáróival, akiket Ötvös András pártoskodással vádolt. Az ügyet Sombori László, fejedelmi tanácsos is kivizsgálta.³³ A pereskedést követően Ötvös András 1590-ben újból a tanácsosi pozícióból folytathatta rendhagyó pályafutását.³⁴

A városvezetők képzettségéről, neveltetéséről csak elvétve, kivételes esetek kapcsán szerzünk tudomást. Kétségtelen, hogy a városi polgárság körében már a késő középkortól sokkal nagyobb számban voltak jelen az írástudók, mint a vidéki nemesség köreiből. Jó példa erre a beszerceiekhez intézett kérés, melyben a vidéki gerébek írni-olvasni tudó embert kértek a várostól, hogy számadásukat elvégezhessek.³⁵ Ok-okozati összefüggésében pedig nyilvánvalóvá válik, hogy minél nagyobb fellendülésnek indult egy város és annak polgársága, annál gyorsabban nőtt a külföldi tanulmányokat folytató diákok száma is.

Ládákba zárt humanizmus

Kolozsvár lakói számára a reformációval fellendülő peregrinációk nem csupán a tudományok megismerését jelentették, hanem megteremtődött ezáltal az a fajta nyitás, amelyen át beszívargott a humanizmus szellemisége, a reneszánsz kultúra. A városi elit otthonaiban fellelhető könyvek és nyomtatványok sorozata az új irányzat iránti fogékonyságot tanúsítják.

30 KvLvt. TanJkv. I/5. 190, 273v.

31 A Wolphard–Kakas-házról ld. Kovács A.: i. m.; *Uő*: Csillagképek és épületplasztika. Adalékok a kolozsvári reneszánsz épületplasztika történetéhez. *Ars Hungarica* 19(1991) 157–164.; *Uő*: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. Bp.–Kolozsvár, 2003. 30–37.

32 KvLvt. Számadáskönyvek. (= KvSzám.) 17b/XXXI. 23.

33 KvLvt. TanJkv. I/5. 26v, 41–41v.

34 KvLvt. TanJkv. I/5.

35 *Jakó Zs.–R. Manolescu*: i. m. 95.

A már említett Wolphard István életpályájáról és neveltetéséről, kortársaihoz képest sokat tudunk. Wolphard atyai nagybátyjától és apjától örökölt jelentős könyvtárát saját érdeklődésének megfelelően bővítette tovább.³⁶ Gyűjteményének széles skálája Wolphard szerteágazó érdeklődéséről árulkodik. Megtalálhatók voltak latin, görög és héber kézikönyvek, szótárak, filozófiai művek, antik szerzők művei és természetesen olyan csillagászati munkák, melyek tanulmányozására Wolphard nagy hangsúlyt fektetett.³⁷

Leggyakoribbak azonban a városvezető elit könyvtárában a bibliák, illetve grammatikák voltak. Vicei Máté, akit kálvinista hite gátolt abban, hogy magasabb funkciókat töltsön be, 1627-es hagyatéki összeírásában összesen nyolc evangélium és egy grammatika található. Az evangéliumok fele „deáku” volt.³⁸ Vicei feltehetően annak az írástudó gazdasági elitnek volt a tagja, amely ugyan rendelkezett, talán éppen a családi tradíció folytán, kellő írástudói képzettséggel, külföldi tanulmányutakkal, humanista törekvései mégsem mutathatók ki, annak ellenére, hogy Szenci Molnár Albert egyik jelentős pártfogója volt.³⁹ Szencit vélhetően sokkal inkább vallási meggyőződésből támogatta, mintsem irodalompártolóként. Természetesen nem kell kétségbe vonni Vicei tényleges támogatói kedvét, de arról sem szabad megfeledkezni, hogy Szenci Molnár különös tehetséget mutatott patrónusok szerzésében tanulmányai, utazásai támogatásához és írásai kiadásához.⁴⁰ Vicei is vélhetően Szenci Molnár egzisztenciális patrónusai közé tartozott. Jelentős vagyona ellenére hagyatéki leltárának könyvtételei nem tükrözik könyvgyűjtői tevékenységet.

Szenci Molnár bibliafordításáról egy másik kolozsvári városvezető, Balásfi Bálint hagyatékában tesznek említést a város osztóbírái.⁴¹

Balásfi karrierjéről, de leginkább könyvjegyzékének tanulságairól mindenképp érdemes szót ejteni, hiszen 1630-ban bekövetkezett halála után rögzített osztálylevele igen jelentős bibliofiliáról árulkodik, a lajstromban ugyanis nem csupán bibliák és evangéliumok találhatók, de antik szerzők és ritkaságnak számító humanista munkák is. Hasznos lehet néhány mondat erejéig elidőzni azon, hogy az osztóbírák szűkszavú bejegyzései milyen szerzőket és munkákat rejte-

36 I. m. 32.

37 Wolphard könyvtáráról ld. bővebben: *Jakó Klára*: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604. Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/1.) 43–58.

38 *Kovács Kiss Gyöngy*: Könyvek a kolozsvári polgárok 16–17. századi hagyatékaiban. In: *Üő*: Rentartás és kultúra. Századok, mindennapok, változások Erdélyben. Marosvásárhely, 2001. 54.

39 *Kiss A.*: Egy XVII. századi irodalompártoló polgár i. m. 189–194.

40 *Sebők Marcell*: A vándorló humanista támogatása: Szenci Molnár Albert és a patronálás kérdései a magyar–latin szótár kapcsán. In: *Dictionarium 1604*. Szenci Molnár Albert szótára. Szerk. Szabó András. Bp. 2007. 164.

41 A hagyatéki leltár könyvlistáját közölte: *Kovács Kiss Gy.*: i. m. 55–56.

nek, valamint azon, hogy a rekonstruált Balásfi-könyvtár mit árul el a tulajdonos neveltetéséről, környezetéről, de akár „jámbor” személyiségéről is.⁴²

Balásfi Bálint 1590-től volt az ötvöscéh tagja,⁴³ 1604-től 1625-ig kisebb megszakításokkal viselt magasabb városi hivatalt.⁴⁴ Legmagasabb tisztje a városbíró-helyettesi tisztség volt 1621-ben.⁴⁵ Igazi humanista családból származott. Nagypapa, Danca Balázs deák, aki Zalapatakáról költözött Kolozsvárra, tehetős és tehetséges írástudó volt, s rövid idő alatt jelentős karriert futott be. A család legnagyobb hírnévre szert tevő tagjai egy részről, Balásfi Bálint atyai nagybátyja, a hitszónok Basilius István, illetve Bálint unokaöccse, a jezsuita neveltetésű, későbbi váci püspök és királyi tanácsos Balásfi Tamás voltak.⁴⁶ Bálint neveltetéséről semmit sem tudunk, de minden bizonnyal folytatta a családi hagyományokat és peregrinusként megfordult Európa egyetemlein. Könyvesládájának tartalma is humanista neveltetésről árulkodik.

A könyvlista vallási művei közül mindenképp megemlítendő egy igen szép kivitelű, Szenci Molnár Albert fordítású *Biblia*, melynek díszes megjelenésére az osztóbíró külön kitért.⁴⁷ Ez lehetett könyvtárának legkedvesebb és legnagyobb becsben tartott darabja. Feltehetően szintén Szenci Molnár zoltárfordításait tartalmazta a *Psalterium Ungaricum*-ként lejegyzett kötet is.⁴⁸ Az 1607-ben Herbornban kiadott mű számtalan kiadást ért meg a következő századokban, s népszerűsége jelentős volt.⁴⁹

Balásfi elkötelezett unitárius hitét igazolja Enyedi György „egy keotetlen opusa” és az a *Reovid magiarazat az Antichrist(usról)*, amelyről szinte teljes bizonyossággal állítható, hogy Dávid Ferenc 1567-ben Gyulafehérváron kiadott értekezésének egyik példánya volt.⁵⁰

42 Az ötvöscéh regesztrumában Balásfit jámbor emberként jellemezte a lajstromot vezető mester.

Ilyen jellegű bejegyzés igen ritka, s mindenképp arra utal, hogy korának igen tisztelt személyisége lehetett. *Flóra Á.*: Ötvöregesztrum i. m. 42.

43 I. h.

44 KvLvt. TanJkv. I/5. 233, 273, 246., I/6. 22, 44, 72, 92, 126, 145, 166, 284, 303.

45 A *substitutus iudex* a főbíró helyetteseként teljes jogkörrel rendelkezett, akkor, amikor a városbíró városon kívül tartózkodott. A városbíró-helyettes mindig a városbíróval megegyező nemzet tagja volt, nevét a tanács névsorában általában közvetlenül a városbíró neve után jegyezték le.

46 A Balásfi családról bővebben ld. *Bogdándi Zsolt*: A kolozsvári Balásfiak. Egy deákcsalád felemelkedése a 16. században. *Református Szemle* 96(2003) 807–812.

47 *Kovács Kiss Gy.*: i. m. 55.

48 I. m. 56.

49 *Szenci Molnár Albert*: *Psalterium Ungaricum*. Szent David Kiralynac es Prophetanac Szaz ötven Soltari az Franciai notáknac és versekncac módgyokra most újonnan Magyar versekre fordittattac es rendeltettec. Szenci Molnár Albert által. MDCVII. Herbornában Nyomtatattat Hollos Christof által. Régi Magyar Könyvtár. I. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Szerk. Szabó Károly. Bp. 1879. 407.; Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Szerk. Borsa Gedeon–Hervay Ferenc–Holl Béla–Käfer István–Kelecsényi Ákos. Bp. 1971. 962.

50 *Dávid Ferenc*: Rövid Magyarazat miképpen az Antichristus, az igaz Istenről való tudomant meg homálosította: Es a Christus az ő híveinec általa tanitván minket, miképpen építette meg az ő mennyei szent Attiaról, és ő magáról, és a szent Lélekről bizonyos értelmet adva elönkbe. *Psal. LI. A te bölcseségednek titkait jelentted meg mi nekünk. Expressum Albae Juliae per*

Szintén az unitárius szerzők sorát bővíti Johann Sommer, akit a Joanne Somnero bejegyzés takar, s aki Blandrata György és Dávid Ferenc hívására érkezett Kolozsvárra, ahol 1569-ben iskolai lektor lett, s egy évvel később már a gyulafehérvári hitvita aktív részvevőjeként jelent meg.⁵¹ Jó szónoki képességeit méltatva Antonio Possevino, nyilván gúnyos célzattal csak annyit mondott róla, hogy „fecsegő ember, aki, úgy látszik, görögül is tudott”. A Pirnában született Sommer az Odera-menti Frankfurtban végezte tanulmányait.⁵² Munkássága azonban számos szálon fűződik Wittenberghez, ahol egyik legismertebb műve, a Jacobus Heraclides Despotas görög kalandor moldvai vállalkozását elmesélő elégiája is napvilágot látott. Sommer, aki Despot Voda rövid uralkodása idején Moldvában járt azzal a szándékkal, hogy Heraclides hadseregébe beálljon, jól ismerhette a történetet, akár személyes tapasztalatából, akár Forgách Ferenc tolmácsolásában.⁵³ Nem tudjuk, Balásfi Sommer melyik művét tartotta könyvtárában, az unitáriussá lett humanista szerzőnek ugyanis számos művét ismerték a városban.⁵⁴

Az erdélyi humanizmus másik képviselőjének, Ozorai Imrének vitairatát véljük felfedezni a „Magiar koniuw De Christo et eius” lajstromi tétel mögött. Minden bizonnyal Balásfi könyvtárában sem volt a műnek címlapja, ezért nem írták le az osztóbírók annak eredeti címét.⁵⁵ Az első generációs wittenbergi melanchthoni körhöz tartozó⁵⁶ Ozorai vitairata az első magyar nyelven megjelent önálló írás, ami 1535-ben látott napvilágot Vietor Jeromos krakkói nyomdájában.⁵⁷

Balásfi nyitottságát a különböző hitelvek iránt igazolja az osztóbíró „Brevis discursus” bejegyzése, ami igen nagy bizonyossággal Faustus Socinus 1614-ben Lengyelországban megjelent, latin fordítású művét takarja.⁵⁸ Érdekes részlet, hogy Balásfi könyvtárában megtalálható volt Dávid Ferenc, Faustus Socinus

Typographum Regium Raphaelem Hoffhalterum Anno Christi M.D.LXVII. Régi Magyar Könyvtár i. m. 61.; Régi Magyarországi Nyomatványok i. m. 232.

51 *Kénosi Tözsér János–Uzoni Fosztó István*: Az erdélyi unitárius egyház története. I. Sajtó alá rend. Hoffmann Gizella–Kovács Sándor–Molnár B. Lehel. Kolozsvár, 2005. 741–743.

52 *Johann Sommer*: Vita Jacobi Despotae Moldaviorum. Wittenberg, 1587. A kísérő tanulmányt írta: Pirnát Antal. Bp. 1987. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XVI.)

53 *Forgách Ferenc*: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsege alatt. In: *Humanista történetírók*. Szerk. Kulcsár Péter. Bp. 1977. 762–771.

54 *Kénosi Tözsér J.–Uzoni Fosztó I.*: i. m. 549–551.

55 Sokáig az első sorok maradtak meg címként az irodalomtörténetben, majd konvencionálisan az Ozorai Imre vitairata elnevezéssel látták el. Ld. Ozorai Imre vitairata. Krakkó, 1535. A kísérő tanulmányt írta: Nemeskürty István. Bp. 1961. (Bibliotheca Hungarica Antiqua IV.).

56 *Bod Péter*: Magyar athenas. Bp. 1982. 390.

57 Ozorai i. m. 7.

58 *Faustus Socianus*: Brevis discursus de cause, ob quam creditur aut non creditur Evangelio Jesu Christi, et de eo, quod qui credit proemio, qui non credit, poena a Deo afficiatur. Racoviae, 1614. (Valentinus Smalcus fordította latinra.) Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Digitalen Bibliothek <http://diglib.hab.de/drucke/550-7-4-quod/start.htm>.

vagy Enyedi György egy-egy munkája, a jelentős reformátorok könyvei közül néhány, ámde fontos egyházi karriert befutott rokonaitól, Basileus Istvántól, valamint Balásfi Tamástól egyetlen művet sem tartott. Balásfi Tamás munkásságának nyomtalansága Balásfi könyvtárában, magyarázható lenne azzal, hogy a jezsuitává lett Tamás nézetei merőben ellenkeztek az unitárius Bálint nézeteivel. Ugyanakkor Balásfi, úgy tűnik, sokkal nyitottabb volt a különböző vallások megismerése iránt, hiszen könyvei között, bár nyilvánvaló többségben voltak a protestáns szerzők, felbukkan egy igen távoli jezsuita autor is. Hyeronimus Osori, vagy ahogyan kortársai nevezték, a „portugál Cicero”, Párizsban lett tagja a Jézus Társaságnak, ahol filozófiát, majd Bolognában teológiát tanult. A katolikus reform egyik legnevesebb történetírója és gondolkodója volt, akit Montaigne a kor legjobb latin történetírójának tartott.⁵⁹ Nem tudjuk, Osori melyik művét tartotta Balásfi könyvesládájába zárva, mint ahogyan arra sem tudjuk a választ, hogy hogyan keltette fel ez a jezsuita szerző Balásfi érdeklődését annyira, hogy művei valamelyikét megszerezze. Elképzelhető, hogy ez a könyv is a kolozsvári jezsuita kollégium 1603-as kifosztása során került Balásfihoz, majd „elfelejtette” azt a többi eltulajdonított könyvvel együtt visszaszolgáltatni.⁶⁰ A kolozsvári jezsuita könyvtárban egy műve biztosan megvolt.⁶¹ Erdélybe a portugál püspök művei lengyel közvetítéssel kerülhettek, amit alátámaszt az tény is, hogy a legtöbb Osorio-mű Báthori András könyvtárában volt.⁶² Báthori András lengyelországi tanulmányai és életútja során, számos helyen találkozhatott a portugál író műveivel, de legfőképpen warmiai püspöksége idején, hiszen húsz évvel Báthori püspöki székfoglalóját megelőzően Osorio egyik hű barátja, támogatója és szerzőtársa, Stanislaus Hosius volt a warmiai püspök.⁶³

Az antik szerzők közül Balásfi könyvjegyzékében megtaláljuk a humanizmus legkedveltebb antik szerzői közül Cicerót, Ovidiust és Sallustiust; ez utóbbi

59 *Racine Matthew*: A Pearle for a Prynce: Jerónimo Osório and Early Elizabethan Catholics. *The Catholic Historical Review* 87(2001) 404–405.

60 Balásfi Bálint a városi jegyzőkönyv szerint egy Bibliát, egy Calepinust, ami vélhetően Ambrosius Calepinus 1587-ben kiadott szótára volt, és három zsidó könyvet tulajdonított el, majd szolgáltatott vissza a városi tanácsnak. Városi jegyzőkönyv a jezsuita egyetem könyvtára pusztulásáról 1603. In: Erdélyi könyvesházak. II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. Jakó Zsigmond anyagának felhasználásával sajtó alá rend. Monok István–Németh Noémi–Tonk Sándor. Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/2.) 5.

61 *Jakó K.*: i. m. 109.

62 Báthori András könyvtára. In: Erdélyi Könyvesházak. III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi-család és környezete. A Teleki család és környezete. Vegyes források. Sajtó alá rend. Monok István–Németh Noémi–Varga András. Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/3.) 334., 336., 338.; más jezsuita központokban is találkozunk a szerző műveivel, ld. A pozsonyi jezsuita kollégium könyvtára 1639–1663. In: Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár. Sajtó alá rend. Farkas Gábor–Monok István–Pozsár Annamária–Varga András. Szeged, 1990. (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 17/1.) 109., 113., 117., 122., 164., 176., 195., 209., 221.

63 *R. Matthew*: i. m. 406.

művét Baranyai Decsi János fordításában.⁶⁴ *Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája* Szebenben jelent meg 1596-ban, s a 16. századi magyar műfordítások egyik remekének számít. Érdekesség talán, hogy a 19. századig ismeretlen nyomtatvány egyik példányát 1813-ban Egerben mentették meg az árvíz elől, majd Kazinczy Ferencnek ajándékozták, aki, talán a sors véletlen egybeesése folytán, éppen a Döbrentei Gábor által alapított kolozsvári *Erdélyi Múzeumban* ismertette 1815-ben.⁶⁵

Balásfi Bálint gyűjteményét látva, s a családi hagyományokat ismerve, nyilvánvalóvá válik, hogy nem véletlenül, hanem tudatosan válogatta könyvtára darabjait, hiszen a felsorakozó, esetenként csak sejthető szerzők vagy címek között szinte minden esetben lehet találni olyan összefüggést, ami egyértelműen tudatosságra, vagy valamilyen gyűjtési vezérelvre utal.

Legtöbb mű közös nevezője ilyen szempontból Wittenberg, ami arra a feltevésre ösztönzi a kutatót, hogy Balásfi igen nagy valószínűséggel Wittenbergben folytatott tanulmányokat.⁶⁶ Ehhez a városhoz, s ezáltal a protestáns irodalomhoz köthető a könyvjegyzékben szereplő idegen szerzők többsége is. Ugyanakkor egyes művek tematikái rávilágítanak arra is, hogy Balásfi, mint az az ötvösök és más előkelő polgárok körében divatos volt, kedvelte az asztrológiát és az alkímiát. Erre utalhat a szerzők között felsorolt Marcello Palingeni vagy Johann Carion neve.

Palingeni ismert írása: *Zodiacus vitae sive de hominis vita* első kiadása 1574-ben jelent meg, Johann Carion *Mathematicus Chronocorum libri tres* című munkája pedig korábban Frankfurtban, 1555-ben. Ez utóbbit, melynek előszavát Melanchton írta, Benczédi Székely István is használta világkrónikájának megírásakor.⁶⁷ Könyvei szerint, Balásfi az asztrológia tudományának melanchthoni irányvonalát részesítette előnyben, azaz azt a klasszikus szemléletet, mely szerint a bolygók önálló erőként hatottak a földi élet szereplőire.⁶⁸ Ezt a vonalat követte Georg Liebler tübingeni fizikus is, akinek könyvét rejti a lajstrom egyik bejegyzése.⁶⁹ Liebler korának meghatározó tudósa volt, aki élesen szembehelyezkedett

64 A leltár nem tartalmazza a szerzőt, a cím kezdetéből azonban szinte bizonyos, hogy Baranyai Decsi fordításáról van szó.

65 *Baranyai Decsi János: Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája*. Szeben, 1596. A kísérő tanulmányt írta: Kurcz Ágnes. Bp. 1979. (Bibliotheca Hungarica Antiqua X.) 15. Kazinczy tényező ismertetéséből kitészik, hogy nem tanúsított túl nagy jelentőséget a műnek. *Kazinczy Ferenc: Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől*, Baranyai Decsi János által. 1596. Kisdéd 8 rétből. Erdélyi Múzeum 1815. 3. sz. 176–177.

66 Taníttatásáról nincsenek adataink, de a családi hagyományok is mindenképp azt a következtetést sugallják, hogy Wittenberg szerepelhetett Balásfi peregrinációs útvonalában.

67 *Péter Katalin: Az első magyar világkrónikáról és szerzőjéről*, Benczédi Székely Istvánról. In: *Üő: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél századból*. Bp. 1995. 69.

68 *Robert S. Westman: Kepler's early physical-astrological problematic*. *Journal of the History of Astronomy* 32(2001) 231.

69 *Epitome Philosophie* című részeslet. Liebler Bázelen több kiadásban megjelent Arisztotelész-szöveggyűjteménye az *Epitome philosophie naturalis*. Liebler munkája vélhetően igen népszerű

Picco della Mirandola miszticista nézeteivel, s akinek igen nagy hatása volt Kepler munkásságára is.⁷⁰

Egy másik Melanchthon-tanítvány, Michael Neander aforizmagyűjteménye, az *Ethice Vetus et sapiens* szintén megtalálható a könyvei közt.⁷¹ Szent Nilus ókeresztény író görög aforizmagyűjteményének latin fordítását Honterus adta ki 1540-ben.⁷² Neander szintén közkedvelt szerző, fordító volt, s könyvei ismertek voltak a kora újkori Kolozsváron, neve megtalálható a fejedelmi táblai ülnök, a kolozsvári Maksai Balásznak könyvlistájában is.⁷³

Balásfi reáltudományok iránti érdeklődését tükrözi az a két német, illetve magyar nyelvű „szamweteo keoniw” is, melyek közül a magyar fordításról talán nyugodtan megállapíthatjuk, hogy az az ifjabb Heltai Gáspár által 1591-ben kiadott, az 1577-es Debreceni Arithmetica átdolgozását tartalmazó *Magyar arithmetica, az az számvetésnek tudománya* című munkája lehetett.⁷⁴ Ez a fajta érdeklődés azonban szintén Wittenberg irányába tereli a kutatót, hiszen Melanchthon volt az, aki a számvetés tudományának szükségességét hangsúlyozta.⁷⁵

A melanchtoni körhöz való kötődéseket látszik alátámasztani a leltár „Colloquium Wormatiensi” bejegyzése is, ami mögött éppen Melanchthon munkája sejthető.⁷⁶ Az V. Károly által 1540-ben Wormsban kezdeményezett tárgyalásokat bemutató munka kuriózumnak számít a kolozsvári polgár könyvtárában, Erdélyben és Magyarországon ez idáig nem ismerünk más említéseket, ezt a példányt is minden bizonnyal közvetlenül Wittenbergből hozta magával Balásfi Bálint vagy valamelyik elődje. Nem véletlenül került ez a mű Balásfihoz. Az ötvösmester komoly érdeklődését a reformáció jeles szerzői iránt a könyvjegyzék több tétele is igazolja. Rotterdami Erasmusnak két könyvét jelölte meg az osztóbíró. Az egyik biztosan a reformátor saját műve lehetett, a másik azonban, amelynek csak az incipitjét jelölték, az Erasmus által összeállított mondások gyűjtemé-

volt, s tanításban is alkalmazták. *Dr. Morvay Győző*: Két nagybányai régi könyvtár. Magyar Könyvszemle 4(1896) 30.; A pozsonyi jezsuita kollégium könyvtára i. m. 177.

70 R. S. Westman: i. m. 232.

71 *Neander Michael*: *Ethice vetus et Sapiens veterum Latinorum Sapientum*. Lipsiae, 1590. Bayerische Staatsbibliothek. Digitale Bibliothek <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0003/bsb00033105/images/>.

72 Régi Magyarországi Nyomatványok i. m. 40.; Régi Magyar Könyvtár. II. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Szerk. Szabó Károly. Bp. 1885. 23.

73 Maksai Balázs könyvtára 1618. In: Erdélyi Könyvesházak. III. i. m. 13.

74 *Kovács Ödön*: A Kolozsvári Arithmetika (1591). In: A magyar matematika történetéből. A klasszikus századok számolómesterei. Szerk. Gazda István. Piliscsaba, 2000. 141–144.

75 *Endrei Walter*: Számvetés és Magyar Arithmetica. Magyar Könyvszemle 79(1963) 227.

76 *Melanchthon Phillip*: *Colloquium Vvormaciense institutum*. Anno M. D. XL. Auctoritate Inuictiss. Im. Caroli Quinti Augusti ad dirimendas controversias Ecclesiasticas. Acta Ratisbonensia adiungenda editioni nostrae proximae. De manifestis abusibus potestatis Pontificiae. De manifestis abusibus Ecclesiasticis, & emendatione. Responsiones Principum vtriusque partis, de Ratisbonensi colloquio. Proderunt studiosis lectoribus, & hae Historiae & disputationes. Vitebergae, Per Josephum Klug. Anno M.D.XLII. Catalogue of Books Printed on the Continent of Europe 1501–1600. Ed. H. M. Adams. Cambridge, 1967. 732.

nye, amely több kiadást is megért a 16. századi magyar és szász nyelvterületen. Csáktornyai János debreceni nyomdász 1591-ben adta ki a latin–magyar fordítást, amit 1598-ban Johann Fabricius nagyszebeni nyomdász a német fordítással egészített ki.⁷⁷ Ezek után kétségtelenül Luther írásait keresi a kutató Balásfi hagyatékában. Ha önálló munkája nem is jelenik meg a könyvtételek között, úgynevezett post-lutheri szöveggyűjtemény, *forilegium* azonban előkerül. A *Prophetiae aliquot verae* című művet, Luther egyes műveinek gyűjteményét Johann Timann brémai reformátor adta ki 1550-ben.⁷⁸ Ha feltevésünk nem téves, ez a tétel is unikumnak számít a kora újkori erdélyi könyvkultúra-ismeretünkben.

Antonio Grataroli, Guilermo Grataroli ismert humanista szerző apjának neve is olvasható Balásfi könyvhagyatékában.⁷⁹ Míg Guilermo alkímiakönyvei rendkívül népszerűek voltak, addig Antonio írásait nem lehet felfedezni egyetlen ismert és publikált könyvjegyzékben sem. Európa kultúrtörténetében pedig a filozófus és medikus Antonio Grataroli egyetlen ismert munkája az 1554-ben Vencében megjelent *De immortalitate animae ad mentem Aristotelis*.⁸⁰ Balásfi családjában volt hagyománya az orvostudománynak, apai nagybátyja, Balásfi Ferenc *doctor medicus* volt,⁸¹ s úgy tűnik, Bálint sem állt távol tőle az orvoslás tudományának valamilyen szintű művelésében. Egyetlen Balásfitól maradt írásos emlékünk, az 1612–1627 között vezetett számadáskereső feljegyzések legelején jelenik meg egy orbánc kezelésére való recept, melynek záró sora, egy latin mondatrészlet arra utal, hogy Balásfi valamely orvosi vagy antik szerző írásaiban olvasható az ókori sivatagi törzs, a garamantok által is használt módszer alkalmazásáról.⁸²

Joannes Baptista személye komolyabb fejtörést okoz, hiszen a humanizmus korában igen elterjedt név volt. A hasonló nevű 16. századi szerzők széles névsorát tekintve, és összevetve Balásfi könyvtárán keresztül megfogható lehetőségeivel, a kör leszűkül a Ciceró-értelmezésekre szakosodott, besztercebányai születésű Joannes Baptista Novosoliensisre, aki krakkói tanárként jelentette meg műveit a 16. század második évtizedében.⁸³

77 *Dicta Graecie sapientum*, interprete Erasmo Rotterdamo. Debreceni 1591. Régi Magyarországi Nyomtatványok i. m. 655., 691–692.

78 *Thomas Kaufmann*: Das Ende der Reformation. Magdeburgs „Herrgotts Kanzlei“ (1548–1551/2). Tübingen, 2003. 367–381.

79 *Kovács Kiss Gy.*: i. m. 55–56.

80 *Catalogue of Books* i. m. 500.

81 „eruditus vir quondam Franciscus Balásfy doctor medicus”. *KvLvt. TJKv. II/1. 97.* Balásfi Ferenc Wittenbergben tanult. *Robert Offner*: Deutsche Universitäten als Ausbildungsstätten siebenbürgischer Mediziner von den Anfängen bis zum Jahr 1850. In: *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert.* Hrsg. Márta Fata–Gyula Kurucz–Anton Schindling. Stuttgart, 2006. (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 64.) 315.

82 *KvLvt. TJKv. II/18. 1.* Balásfi Bálint feljegyzései. A feljegyzések átíratát Jeney-Tóth Annamáriának köszönöm.

83 *Régi Magyar Könyvtár. III.* Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Szerk. Szabó Károly–Hellebrant Árpád. Bp. 1896. 271–272.

Tiloman Krage, német teológusra utal a könyvlista 14. helyén álló incípiá-bejegyzés. A *De imagine Dei in primis*, Tiloman Magdeburgban 1549-ben kiadott művének ugyanazon évben nyomdaprés alá került javított változata lehetett.⁸⁴ Tiloman szintén Wittenberghez és Melanchthon közvetlen környezetéhez köthető.⁸⁵

Balásfi Bálint 1630. június 21-én rögzített hagyatéki leltárának utolsó tétele az osztóbíró is véleménynyilvánításra készítette.⁸⁶ A Georg Braun és Franz Hogenberg által kiadott, szélesebb körben Georg Hoefnagel-metszetekként ismert városábrázolásokat tartalmazó *Civitates Orbis terrarum* első kötete 1572-ben jelent meg Kölnben, majd folyamatosan 1617-ig öt másik követte.

Balásfi, ha könyvlistáján szereplő könyveinek mindenikét olvasta, s miért ne szavaznánk neki bizalmat e téren, akkor egy olyan humanista ötvösmester és városvezető szellemi portréja körvonalazódik, aki nem csupán gyűjtött, hanem érdeklődésének, tudásának, képzettségének megfelelő bibliotékát épített. Érdeklődési köre talán nem volt túlzottan szerteágazó, de mindenképp mélyreható, s központi figurájaként Philipp Melanchtont véljük felfedezni, hiszen a művek többsége, legyen az asztrológiai, vallásos vagy történelmi mű, valamilyen szálon összefüggésbe hozható a reformátor tevékenységével, s az általa képviselt irányzattal.

Azt, hogy mennyit ért valójában az unokái közt szétszított könyvtára, nem tudhatjuk, az osztóbírák ugyanis nem jegyezték fel a kötetek becsült árát. Más leltárakkal összevetve azonban megállapítható, hogy nagyobb befektetést jelenthetett a könyvek megszerzése, mint későbbi értékük. Balásfi vagyonáról kevés adat maradt a kútfőkben. Tanácsosi karrierje előtt a Farkas utcai fertály adókönyvei házat háromnegyed dica adóra jegyezték.⁸⁷ Esküdtpolgári karrierje elején azonban az adójegyzék más háztulajdont jelöl a neve mellett, melyért 3 vonás adót vetettek ki az adószedők.⁸⁸ Tizenöt évvel később pedig immáron három ingatlan is az ő tulajdonában volt, s adótétele összességében elérte az öt vonást.⁸⁹ Ahogyan Vicei esetében is, folyamatos vagyonosodás figyelhető meg, még akkor is, ha Balásfi vagyona nem volt összemérhető Vicei gazdagságával. Könyvtára azonban merőben nagyobb és értékesebb volt, s a könyvek szellemi értékét olykor a kortársak is nagyra becsülték.⁹⁰

84 *De imagine Dei in primis Parentibus: ac destructione et renovatione eius brevis confessio*. Wittenberg, 1549. Johannes Kraft nyomdász jelezte, hogy javított kiadás: „Correctius quam antea excusa.” A magdeburgi kiadás címe: *De imagine Dei et primorum hominum*. Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, Ant. 5404.; Kovács Kiss Gy.: i. m. 55.

85 *Wagenmann*: Cragins. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. IV. Carmer–Deck. Leipzig, 1876. 545.

86 Kovács Kiss Gy.: i. m. 56.

87 KvLvt. KvSzám. 9/XXV. 2.

88 KvLvt. KvSzám. 11/XIV. 47.

89 KvLvt. KvSzám. 17b/XXIV. 1, 13.

90 Vicei György szappanosmester könyvtárát nem osztották szét gyermekei között, hanem unokájára szállt, hogy egyben maradjon, s azt használni tudják. *Jakó Zsigmond*: *Az otthon és művésze-*

Polgár és környezete

Életmódjukat, gazdagságukat tekintve Kolozsvár 16. századi előkelői semmiben sem maradtak alul sok vidéki nemeshez képest. Házaik a késő reneszánsz pompakedvét tükrözték, könyvtáraik humanista neveltetésükről árulkodtak.

A 19. század nagy építkezései és az urbanisztikai rendezések hulláma nyomán a bontási anyagból megmentett kiváló minőségű reneszánsz faragvány-töredékek is igazolják egyrészt a 16. századi kolozsvári kőfaragó műhely képzettségét, másrészt a megrendelők igényét és igényességét, de nem utolsósorban azok anyagi háttérét. S ha arra gondolunk, hogy ugyanazon kőfaragó műhely munkáját dicsérik a radnóti kastély, a gyalui vagy szamosújvári vár részletei, akkor némi túlzással talán kijelenthetjük, hogy Kolozsvár vezető elite építkezési ambícióinak talán csak a kolozsvári szalagtelkek fésűs beépítése szabott gátat.⁹¹

A Fő téri házak a 16. század második felére feltételezhetően mind emeletek voltak,⁹² és elég nagyok ahhoz, hogy ha a fejedelem a városban tartózkodott, valamelyikben megszálljon. Ha nagyobb kísérettel érkezett, a szomszédos házak emeleti szintjeit egymásba nyitották és így alakították ki lakosztályt. 1626-ban Seler Ferenc, Ötvös András és Nyíró Sámuel házainak amúgy nem használt emeleti szintjeit kapcsolták egybe.⁹³

Az illusztris vendégek fogadására számos ház volt alkalmas Kolozsvár főtéren. Filstich Péter házában, mint azt Segesvári Bálint krónikájából tudjuk, szállt meg 1607-ben Homonnai Bálint, s egy évvel később Bánffy Dénes.⁹⁴ Filstich Péter Kolozsvár városának egyik legismertebb polgára volt, aki a családi hagyományokat követve ötvösmesterséget tanult, s csatlakozott a céhhez 1578-ban. Tanácsosi karrierje 1602-ben indult, amikor a szász nemzet sáfárpolgári tisztségét bízták rá, és 1612-ben csúcsosodott ki a királybírói hivatallal.⁹⁵ Ezt követően, talán aranybeváltó-kamarás funkciója miatt a városigazgatásból néhány évre visszavonult, majd 1619-ben városbíró-helyettesként egy évre újra beválasztották

te a XVI–XVII. századi Kolozsváron. (Szempontok reneszánsz kori művelődésünk kutatásához). In: Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Bodor András–Cselényi Béla–Jancsó Elemér–Jakó Zsigmond–Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1957. (A Bolyai Tudományegyetem kiadványai I. Tanulmányok 1.) 388. Megjelent még: *Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történetéhez.* Bp. 1997. (METEM) 319–350.

91 Egy telek átlagszélessége 10 m volt. *Kovács András: Kolozsvár városképe a XVI–XVII. században.* In: Kolozsvár 1000 éve. Szerk. Dáné Tibor Kálmán–Egyed Ákos–Sipos Gábor–Wolf Rudolf. Kolozsvár, 2001. 51.

92 I. m. 53.

93 „Ex commissione amplissimi senatus, urunk ő felsége parancziolván, hogy szállásán bizonios miveket megczináltassanak eő kegielmek, úgymint az Zeller Ferencz, Eottues András uram és Nyreo Sámuel házoknál, kire az gazdágnak semmi szükséghek nem volt, az ácz mestereknek fizettem tizenkét forintot és he ttuen eőt penzt.” *Kovács A.: Kolozsvár városképe* i. m. 54.

94 Segesvári Bálint történeti feljegyzései 1606–1654. In: Kolozsvári emlékirók. Szerk. Pataki József. Bukarest, 1990. 196.

95 KvLvt. TanJkv. I/5. 200v, I/6. 126.

a város esküdtpolgárai közé.⁹⁶ Filstich Péter pályafutása azonban, a megszokottól eltérően előbb kezdődött országos, mintsem városi funkciókkal. 1601-ben a kolozsi sókamara ispánja volt, s még ugyanazon évben a város fontos feladattal bízta meg, amikor Vicei Mátéval közösen Rudolf császárhoz küldte követ-ségbe.⁹⁷ Vagyonáról és építkezési kedvéről árulkodott a ház ma is látható rene-zsánsz ajtókerete.⁹⁸

Bethlen Gábor, ha Kolozsváron járt, Vicei Máténál, a Széna utca sarkán álló házban szállt meg.⁹⁹ Vicei és a fejedelem kapcsolata azon közös igyekeze-tükön alapult, hogy a kálvinista hitet és intézményeit megerősítsék az unitárius Kolozsváron. Vicei jelentősebb közéleti karrierjét éppen vallása gátolta, a vá-ros vezető funkcióiba ugyanis csak unitárius kerülhetett. Ennek ellenére aktí-van részt vett a város diplomáciai küldetéseiben és igazgatásában.¹⁰⁰ 1602-ben magyar részről lett sáfárpolgár, majd esküdtpolgári szerepet töltött be 1608-ig.¹⁰¹ Vagyona jelentős részét ingatlanokba fektette. A főtér sarkán álló házát 1000 forintért vásárolta meg Zók Péter utódaitól. Vicei építkezései azon-ban a ház értékét megháromszorozták, s amikor halála után, vagyona felosztás-ra került, a városi osztóbírák 3200 forintra becsülték.¹⁰² Ezen kívül szőlőluga-sok, malom, de két másik Monostor-fertályi ház is tulajdonát képezte.¹⁰³ 1616-ban Barát Péter házának Vicei tulajdonába került anyai harmada került osztásra az árvák között. A ház, melyet közös megegyezéssel 2000 forintra értékelték, a reális becsült érték alatt, már akkor emeletes volt. Földszinti szintjén boltrészek, emeleti szintjén boltozatos vagy gerenda födémés szobák voltak.¹⁰⁴

A kolozsvári polgárok kedvelték a reneszánsz sokszínűségét. Egy polgár biz-tosan, kinek házát a szövetmintás festésről Rása-háznak nevezték. Ez a megne-vezés a Wolphard–Kakas-ház későbbi tulajdonosának, Bogner Gellyén Imrének ízlését tükrözte, aki ezt a házat „egyedül szeszélyének kielégítésére építette”.¹⁰⁵

A hagyatéki leltárak, melyeket Jakó Zsigmond több kiadásban megjelent tanulmányában alaposan feldolgozott, szintén ezt a pompakedvet igazolják.¹⁰⁶ A

96 KvLvt. TanJkv. I/6. 264.

97 Kiss A.: Egy XVII. századi irodalom pártoló polgár i. m. 380.

98 Filstich Péter építkezéseiről és a ház történetéről ld. bővebben: *Mihály Melinda: A kolozsvári Filstich–Kemény-ház.* In: Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Pál-Antal Sándor–Sipos Gábor–W. Kovács András–Wolf Rudolf. Kolozsvár, 2003. 349–365.

99 Kiss A.: Egy XVII. századi irodalom pártoló polgár i. m. 193.

100 1601-ben Filstich Péterrel közösen Basta generálishoz ment követségbe. I. m. 380.

101 KvLvt. TanJkv. I/5. 200v, 233, 246v. I/6. 22, 44.

102 Kiss A.: Egy XVII. századi irodalom pártoló polgár i. m. 378.

103 I. h.

104 Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága/Dirrecția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj. Mikó–Rhédey család levéltára. Fond 253. II/1. 11v.

105 Jósika M.: i. m. 24.

106 *Jakó Zs.: Az otthon i. m. 361–393.; A reneszánsz Kolozsvár.* Szerk. Kovács András. Kolozsvár, 2008. Jakó Zsigmond részletesen tárgyalta a polgári lakáskultúrára a hagyatéki leltárakban fellelhető vonatkozó adatokat. Jelen tanulmány nem kíván mélyrehatóan foglalkozni azok

házbelsőik vörös, sárga, fehér és babos szőnyegek és kárpitjai, melyekkel a bútortatot takarták le, vagy az ablakmélyedéseket bélelték ki, gazdag színekavalkádról árulkodnak. Szintén gazdagon festett, intarziás, baluszterekkel díszített bútorokkal, az olasz reneszánszra oly jellemző ülgarnitúrákkal tették otthonosabbá környezetüket. A falakat olykor zsánerképek vagy az antikvitást idéző jelenetek díszítették. Arany- és ezüstművek, kandallók, velencei tükrök vagy falhoz rögzített, szintén olasz mosdók, de mint azt Tótházy Mihály királybíró hagyatékából megtudjuk, drága bécsi szappanok is fellelhetők voltak a kolozsvári előkelő polgárok otthonaiban.¹⁰⁷

Kolozsvár előkelő polgári otthonairól mi sem árul el többet, mint azok belseje, kényelme, esztétikája.

A polgárházak falát díszítő képek és metszetek teljes mértékben tükrözték a kor ízlését. Témájukat tekintve főként vallási és az antikvitásból merített történetek képi ábrázolásai voltak túlsúlyban. Az apostolok és az ókori hősök mellett azonban bibliai történeteket megjelenítő alkotások is találhatóak, a reneszánsz szellemiség és művészet által kedvelt megformálásban.¹⁰⁸ A Vicei Máté házáat díszítő Zsuzsanna-festmény még inkább a reneszánsz művészet iránti vonzalmat igazolja. Zsuzsanna és a vének bibliai történetének ábrázolásai a reneszánszban kezdtek elszaporodni, közülük is legismertebb a manierista Tintorettohoz fűződik.¹⁰⁹ Érdekesség, de egyben bizonyíték arra, hogy az elkötelezett kálvinista Vicei nem vallási nézetei, hanem ízlése, szépígyénye vagy éppen befektetői kedve vagy anyagi lehetőségei szerint válogatta műalkotásait. A Dániel próféta könyvében található Zsuzsanna-történetet ugyanis a protestáns egyházak az apokrif iratok sorába számúzték.

Legelterjedtebb műalkotások mindenképp a metszetek lehettek, melyeket a kor felfogása szerint nem értékelték túlságosan sokra.¹¹⁰ Ennek ellenére nem váltak tömegcikké. Ezt igazolják a 17. század elejéről fennmaradt harmincadjegyzékek bejegyzései, melyek között igen ritkán, csupán három alkalommal találkozunk a „papiros kép” bejegyzéssel.¹¹¹

A polgári otthonok színes hangulatát kétségtelenül a kárpitok és színes szőnyegek használata tökéletesítette. Többségükben színes selyemből, brokátból vagy más díszes anyagból készültek a falakra szegezett kárpitborítások, de jelen voltak a városi polgárok otthonaiban, mint amúgy a kora újkori lakáskultúrában általában, a képi ábrázolásokat megjelenítő drágább darabok is.¹¹² Átlagosan

tanulásaival, csak néhány részletet kíván beemlíteni, melyek képletesen tükrözik a reneszánsz művészet térhódítását Kolozsvár városi elitjének köreiben.

107 *Jakó Zs.*: Az otthon i. m. 389.

108 I. m. 374–375.

109 Jacopo Tintoretto Zsuzsanna és a vének c. festményét a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzik.

110 *Jakó Zs.*: Az otthon i. m. 375.

111 Kolozsvári harmincadjegyzékek 1599–1637. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közreadja: Pap Ferenc. Bukarest–Kolozsvár, 2000. 331., 424., 479.

112 *Jakó Zs.*: Az otthon i. m. 371.

1–12 forintra értékelték ezeket a textíliákat a hagyatékokat becsló bírák,¹¹³ de Vicei Máté boltjában, vagy esetleg saját otthonában biztosan lehettek ennél sokkal értékesebb kelmek is a harmincadosok bejegyzéseiből ítélve. 1610-ben például, Vicei 640 forint értékben hozott 8 darab „nederlandi” kárpitot, majd egy évvel később szintén Bécsből hozatott néhány darabot 600 forintért.¹¹⁴ Úgy tűnik, volt kereslet a luxus-textíliák iránt, mint ahogyan nagy volt a kereslet a szőnyegek iránt is.

A szőnyeg a kora újkori lakáskultúra egyik legkedveltebb tárgya volt. A megnövekedett igényt igazolja a szász templomokban máig megcsodálható keleti szőnyegek sokasága, de a kor számadásaiban is bőven találunk adatokat arra, hogy a városi előljárók házassági ajándékként szőnyeget kaptak.¹¹⁵ A szőnyeget, melyek többségükben keleti eredetűek voltak, méretüktől függően vagy eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták, vagy a bútordarabokat ékesítették vagy tették kényelmesebbé velük.¹¹⁶

Az otthon díszein túl, a tehetős polgár öltözéke válthatta ki leginkább a kortársak irigykedését.

A kora újkori Kolozsvár öltözködési kultúrájáról, újszerű „urizáló” divatjáról sokat elárul az 1593-as kolozsvári városi statútum egyik bekezdése, amely a túlzott luxus féken tartását célozta.¹¹⁷

Kolozsvár 16. századi gazdasági fellendülésének, vagyonosodásának egyik következménye volt, hogy a jólét immár külső jeleiben is megmutatkozott, s azt egyre nehezebb volt a kor szigorú erkölcsi szabályaihoz visszanyesni. A késő középkor és a reformáció korának öltözködés-szabályozásai igen gyakoriak voltak Európa-szerte,¹¹⁸ mégis, ez esetben talán nem csupán erkölcsi szabályozásként kell értelmeznünk a városi iratokban fellelhető bejegyzéseket, hanem a gazdaság és a rendi társadalom reprezentációjának szemszögéből is vizsgálunk kell a kérdést. A városvezető elitnek nem állt érdekében a polgárok túlköltekezése, eladó-

113 I. h.

114 Kolozsvári harmincadjegyzékek i. m. 143., 165.

115 KvLvt. KvSzám. 2/XVIII. 19, 125v.

116 *Jakó Zs.*: Az otthon i. m. 373.

117 „Városul látván itt ez városban az Luxust mind az férfi renden, mind főképpen az asszony állat és leányzó renden az ruházat dolgában, ítélték ő kegyelmék sokaknak rendihez és értékükhöz képest alkalmatlannak lenni. Mely miatt az országbeli fő Uraktól is ez városra csoda itületek jöttek. Vegezték ezért ő kegyelmék egéz Városul ezt meg zabolázni. Az Város igazgatoknak azert Plenipotentialt adtak és következő üdöbennis adnak, hogy Akiket látnak, hogy vagy ő maga vagy felesége, gyermeke, hozzájuk állapotjokhoz szegénységekhez képest nem illendő fő és drága Ruházatokat, tudniilik Granatot Skarlatot Atlaczozt, Kamokat, mal Gereznat és felettes valo ezüst Arany marhát, Arany Gyöngyös koszorút visel vagy viseltet, hát a mennyi Adót érdemelne két annyi adóra irathassék vethessék ki az adószedők erősen meg vegyenek rajtok.” *Kovács Kiss Gyöngy*: Adatok a viselet szabályozásáról a XVI–XVII. századi Kolozsváron. In: Kolozsvár 1000 éve i. m. 62.

118 Ld. *Liselotte Constanze Eisenbart*: Kleiderordnungen der deutschen Städte zwischen 1350 und 1700. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des deutschen Bürgertums. Göttingen, 1962. (Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft 32.).

sodása, hiszen az a kivethető adóterheket is befolyásolhatta. Ugyanakkor a külföldről behozott luxuscikkek, elsősorban kész ruhák vagy textíliák, rontották a helyi kézművesek piacát, akik minden kétséget kizárva hatást gyakoroltak a tanács döntéseire. Egy 1603-as bejegyzés is arról tanúskodik, hogy a tanácsosok, akik a nótáriusnak tollba mondták a határozatot, igen jól ismerték a kor divatjához tartozó ruhákat és kelméket, másrészt azt is elárulja, hogy a polgárasszonyok a nemesi öltözetet kezdték utánozni.¹¹⁹ A társadalmi rendnek megfelelő ruházódás ugyanolyan hangsúlyt kapott a különböző viseletszabályozásokban, mint az erkölcsi vagy a gazdasági szempontok.¹²⁰

A viseletek szabályozását több ízben napirendre tűzte a városi tanács, olykor részletekbe menő alaposággal leírva a kolozsvári divat aktualitásait, s külön kitérve az ékszerek használatára is, mondván, hogy az arany „kösonytyú nem olyan vargánének, sem olyan papnének való”.¹²¹

Kolozsvár elitjének hivalkodásáról olvashatunk Heltai Gáspár egyik moralizáló dialógusában is. „Minálunk minden ember hivolkodni akar, [...] mindennap új ékesség támad, mindenféle ruházatba, mind férfiúnál s mind asszonyállatnál, főképpen az asszonyállatoknál, [...]. Evvel kedig egyik ugyan úzi a másikat, a pór a városbelit, a városbeli a nemes, a nemes a zászlós urat etc.” – írta Heltai 1552-ben, a városi realitásokból merítve.¹²²

Azonban nem minden esetben a túlóltözködés jellemezte a városi elitet, hiszen arra is volt példa, hogy éppen a hiányos öltözékben megjelenő városatyák miatt volt kénytelen a városi tanács pénzbeli bírságot bevezetni.¹²³

Legyen az irodalmi mű, jegyzőkönyvi bejegyzés vagy városi határozat, ugyanazon valóság tükörképét tárják elénk, annak a változó világnak a képét, mely ellen a reneszánsz Kolozsvár meghatározó humanistái hangosan felléptek, elmarasztalva a külsőségeket előnyben részesítő városi polgárságot, ostromozva gyarlóságukat. Ezek a moralizáló íráskok tökéletesen simultak Európa, de főként Németalföld és a német területeken elterjedt reneszánsz divat kritikájához, már-már új humanista és művészeti műfajt indítva el, amelynek központi témája

119 „Mivelhogy az öltözetben való luxus mind férfi, mind asszony állat és leányzó renden az my városi állapotunkat felette meghaladta [...] Tetszett ő kegyelméknek [...] hogy [...] minden varosi rend kül való öltözetét, úgy mint Spanyol hosszú farkú boronáló köntös és szoknya, Arany prémes nyak ruha [...] és akármí nemes renden való forma, Ezeken az ő Erdemk szerént való Adót vegyenek.” *Kovács Kiss Gy.*: Adatok i. m. 62. A „luxusadó” Európa-szerte bevett szokás volt. Ld. *L. C. Eisenbart*: i. m. 35–42.

120 *Veronika Baur*: Kleiderordnungen in Bayern vom 15. bis zum 19. Jahrhundert. München, 1975. (Miscellanea Bavarica Monacensia 62.) 120–128.

121 *Kovács Kiss Gy.*: Adatok i. m. 62.

122 *Heltai Gáspár*: A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus. In: Háló. Válogatás Heltai Gáspár műveiből. Sajtó alá rend., a szöveget gond. Kőszeghy Péter. Bp. 1979. (Magyar tallózó) 35.

123 „az tanaczi kewanja és efféle tiztességes gywlekezet, hogy hozza hasonló ruha viseltessék. Végeztek eo kegelmek egéz városul, hogy senki ez után sem chionka wyu gallératlan mentébe, sem chizmába sem papuchba, dem gattiba, hanem tanaczi házhöz illendeo varassi tyztességes ruhaba jeojenek mind also felseo tanaczbeliek be.” *KvLvt. TanJkv. I/3. 171v. (1578).*

az öltözékére igen nagy gondot fordító polgár volt.¹²⁴ Kétségtelen, hogy az új, elsősorban a kálvini etikán alapuló erkölcsi normarendszer nehezen volt összeegyeztethető az egyre látványosabb ruházatokkal, s a külsőségek olykor jobban nyomtak a latban egy-egy erkölcsi vád esetén, mint maga a pereskedés indítéka.

A 16. századi Swäbisch Hall jó hírű polgármestere lányának, Anna Büschlernek perében például, igen nagy hangsúlyt kapott egy bizonyos tollakkal és gyöngyökkel díszített kalap, amit a helyi lelkész is prédikációba foglalt, mint titkolt kapcsolata jelét.¹²⁵ Anna Büschler kalapját ért legsúlyosabb vád azonban, a hivalkodás mellett, az a sejtés volt, hogy Anna egy férfikalapot alakított át, s ez talán minden magamutogatáson is túlmutatott.¹²⁶ Kolozsváron Rengő Anna boszorkányperében bizonyult komoly vádnak, hogy farsang idején férfiruhába öltözött.¹²⁷ A férfi és női szerepek felcserélése farsang idején bevett szokás volt, mégis ez esetben a vádpontok súlyosbítása érdekében kihágásként kezelték. Emellett farsang idején kétségkívül lazultak az erkölcsök a hosszan elnyúló mulatozások közepette. Nem véletlen, hogy a hitelesség nyomatékosítása érdekében, Szerémi György is farsangi időszakra helyezi a tivornyába torkolló budai *ludus magnus* történeteit.¹²⁸ A kolozsvári farsangolást korlátozó intézkedések is elsősorban erkölcsvédelmi okokra vezethetők vissza, de valláspolitikai indítékokat sem kell figyelmen kívül hagyni.¹²⁹

A farsangi „maskarák” tiltásával nem csupán a kolozsvári tanács próbálkozott. Dávid Ferenc is valószínűleg az új protestáns pietizmus hatására követelte a farsangolás betiltását, pedig a farsangi felvonulásoknak a lutheri reformáció kezdetein nagy jelentőségük volt. Talán éppen ezért fordultak ennyire a népi szokások ellen a reformátorok, akik nyilván tarthattak attól, hogy az ünneplő sokadalom hangulatát az ügyesebb szónokok felkorbácsolhatják. Ugyanakkor a városi tanácsok sem kedvelték azokat a tömegmegmozdulásokat, melyeket nehezen lehetett uralni.¹³⁰

Arra, hogy milyen mértékben értek célt a városi igazgatás luxust korlátozó intézkedései, nehéz lenne válaszolni. A gyakorta ismétlődő tiltások azonban azt sejtetik, hogy a polgárok nehezen mondtak le jómódjuk és rangjuk megkülönböztető külsőségeiről, kényelmükről vagy éppen bevett szokásaikról. További kétségeket támaszt az a tény, hogy vélhetőleg elsősorban éppen azok-

124 *Ger Luijten*: Frills and Furbellows: Satires on Fashion and Pride around 1600. *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* 24(1996) 140–160.; *V. Baur*: i. m. 7–9., 12–18.

125 *Steven Ozment*: The Bürgermeister's Daughter. Scandal in a sixteenth-century German town. New York, 1996. 17.

126 I. m. 16.

127 *Kiss András*: Farsangolás Kolozsvárt – 1582-ben. In: *Uő*: Források és értelmezések i. m. 103–109.

128 *Barlay Ö. Szabolcs*: Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. 28–37.

129 *Kiss A.*: Farsangolás i. m. 103–104.

130 *Rob Scribner*: Popular movements and popular culture in reformation Germany. London, 1987. 70–101.; *Emmanuel Le Roy Ladurie*: Carnival: a people's uprising at Romans, 1579–1580. London, 1980.

nak kellett volna életmódjukon változtatniuk, akik ott ültek a tanács padsorai-ban. S kétkedésünk fokozódik akkor, amikor a kolozsvári jegyző a városi iratok egyik kötetének végén Ovidiust idéző jegyzetét olvassuk, miszerint „Nunc est barbaries grandis habere nihil.”¹³¹

ÁGNES FLORA

CIVIL CAREER – CIVIL LIFE IN KOLOZSVÁR IN THE RENAISSANCE

Many studies have dealt with the rise of the town Kolozsvár (now Cluj, Romania) in the sixteenth century, but few have focused on the leading elite of the town, too. This study aims to present some aspects of a larger research context, in order to shape the career backgrounds and lifestyle of the early modern elite of Kolozsvár.

The town governance functioned in a parity system between the Hungarian and the Saxon communities that meant equal division of council seats and yearly rotation of the main offices. Apparently, there was a customary law in the *cursus honorum* of the office holders who usually started their career as town stewards. It is still an open question why this very important function was trusted to the newly elected councillors. Similar examples are shown in Western European context, but in Transylvania no evidence has been found so far for such routine regarding career starting. Once elected into the town council, one might have spent from eight to ten years with town services before reaching the highest office of the town judge. From 147 councillors identified between 1516 and 1625, twenty-five reached the top of the urban career. In a few exceptional cases, which are mentioned in the study, the long period of office-holding was reduced spectacularly, or the course of career shows gaps, declines or sudden upswings. The reasons behind were of many incentives, one may assert, but the main factors that influenced the path of someone's career were principally of private matter or of external interference. The literacy of the political urban elite is another question that is only scarcely present in secondary literature; however, this is an important issue of the early modern urban societies. The reconstruction attempt of Bálint Balásfi's library is meant to demonstrate the literate qualities of the town leaders. Balásfi, who was considered to be a humble person by his contemporaries, had apparently several fields of interest and acted like a real humanist of the town, though the only written evidence we have from him contains some account-like records. Nevertheless, his books lead towards the assumption that Balásfi most probably attended to a Western university, presumably Wittenberg, since the majority of the writings were connected with this city. As a real bibliophile, Balásfi not only gathered but also arranged the books according to his personal interest.

Nonetheless, the close surroundings, the self-fashioning of the individuals and the contradictions between town governing and representation are also discussed in this study. After all, what can be more eloquent evidence of status for the well-to-do leaders than the house or self-adornments?

131 *Publius Ovidius Naso: Amores. (Libri tres. 8, 4.) Szerk. Némethy Geyza. Bp. 1907. (Scriptorum Graecorum et Romanorum) 80.; Jakó Zs.: Az otthon i. m. 391.*